
Mateja Lazarević

Narativi i prakse solidarnosti u kontekstu borbe protiv deložacija

Rad pruža uvid u način na koji se solidarnost konceptualizuje i praktikuje u delatnostima aktivista i aktivistkinja koji se bore protiv prinudnih iseljenja, pre svega iz organizacije Združena akcija „Krov nad glavom”, kao i načine na koje interaguje sa ekonomskim praksama u diskurzivnom poretku neoliberalizma. Analiziraću način na koji se kroz upotrebu koncepta solidarnosti u solidarnim narativima i praksama aktivisti i aktivistkinje suprotstavljaju neoliberalizmu i neoliberalnoj državi, kao i težnji ka stvaranju neoliberalnog subjekta. Temi pristupam koristeći se metodama posmatranja sa učestvovanjem i polustrukturiranih intervjua, iz perspektive aktiviste ove organizacije.

Uvod

Konceptualizacija i istraživanje prakse solidarnosti su se kroz istoriju kako društvene teorije, tako i antropologije i sociologije, izvesno menjali. Solidarnost kao pojam predstavlja izazov za definisanje, što je i dovelo do brojnih teorijskih rasprava na temu šta je solidarnost, kako, zašto i u kojim oblicima se javlja u društvu. Van društvene teorije takođe se javlja kao značajan termin kojim se koriste brojne organizacije, pa i Združena akcija „Krov nad glavom”, aktivistička grupa u Srbiji koja za cilj ima ustanovljenje univerzalnog prava na dom.

Samim tim što se razumevanje koncepta solidarnosti menjalo kroz istoriju društvene teorije u meri koju ću prikazati, relevantno je ispitati zna-

čaj tog koncepta danas, ali pre svega i analizirati prakse i narative koje su za njega vezane.

U ovom radu ću se baviti analizom narativa i praksi solidarnosti aktivistkinja i aktivista Združene akcije „Krov nad glavom”. Združena akcija „Krov nad glavom” (u daljem tekstu: „Združena akcija” ili „Krov”; skraćeni termini koje moje sagovornice i sagovornici koriste) je politička organizacija u Srbiji koja ima za cilj garantovanje takozvanog prava na dom svim građanima, što ujedno uključuje i borbu protiv institucije javnih izvršitelja. Budući da sam i lično postao aktivista „Združene akcije”, imao sam priliku da razgovaram sa ostalim saborcima i saborkinjama (koristim se ovim pojmovima da označim ne samo ljude sa kojima sam u okviru intervjua razgovarao, već članstvo „Krova” sa kojim sam imao kontakta), kako kroz polustrukturirane intervjue, tako i na deložacijama. Još jedan od ciljeva rada, kako metodoloških, tako i aktivističkih, je napisati „etnografiju odozdo” (Lyon-Callo i Brin Hyatt 2003: 177), u svrhu analize odnosa solidarnih praksi i narativa sa neoliberalizmom i neoliberalnom državom.

Združena akcija „Krov nad glavom”, organizacija kojom se u ovom radu bavim, nastala je 2017. godine kao reakcija na privatizaciju sudskih nadležnosti i uspostavljanju institucije javnih izvršitelja, privatnih preduzetnika sa javnim ovlašćenjima. Javni izvršitelji su službenici koji po nalogu suda i/ili izvršnog poverioca namiruju dugove popisujući i pripremajući oduzimanje pokretnosti ili nepokretnosti (što uključuje i domove). Univerzalno pravo na dom, za koji se „Krov” zalaže, podrazumeva zabranu iseljavanja

Mateja Lazarević (2000), Beograd, učenik 4. razreda Filološke gimnazije u Beogradu

MENTORKA: Anika Jugović Spajić MA, University of Pittsburgh

stanara iz jedinog doma, odnosno jedinog „krova nad glavom”. Ovo dovodi „Združenu akciju” i njene aktivistkinje i aktiviste u direktan sukob sa Zakonom o izvršenju i obezbeđenju (ZIO), koji ovakve radnje dozvoljava (Službeni glasnik RS, 106/2015). Za aktiviste i aktivistkinje „Krova”, postoje tri linije borbe: terenska, medijska i pravna. Najviše osoba učestvuje u terenskom radu, odnosno u konkretnim odbranama, i on se nalazi u srži rada organizacije, budući da je na toj osnovi organizacija nastala.

Solidarnost aktivista i aktivistkinja „Krova” ću tumačiti i kroz njen odnos sa dominantnom ideološkom formacijom, neoliberalizmom, uzevši u obzir „simbiotičnost” državnih organa i kapitala, odnosno privatnog vlasništva (Harvi 2012: 22). Jedna od svojstvenosti neoliberalizma jeste njegova regulacija kreiranja društvenog – u ovom slučaju neoliberalnog – subjekta (Lazarato 2014, prema Cabot 2016: 153-154; Matza 2012: 805-806). Ovo se ispoljava kroz upliv neoliberalizma istovremeno i u javnu i u privatnu sferu, uključujući i domene ekonomije, socijalne podrške, što ujedno za posledicu ima i (de)politicizaciju solidarnosti (Harvi 2012; Vasiljević 2017; Vasiljević 2019).

Združena akcija „Krov nad glavom” igra ključnu ulogu u otporu neoliberalizaciji srpskog zakonodavstva. Glavni vid trenutnog otpora je ono što aktivisti i aktivistkinje nazivaju „solidarnošću”, što uključuje i ponovnu politicizaciju „najprivatnije sfere”, prava na dom.

Najzad želim dodatno objasniti i naglasiti jedan od ciljeva ovog rada, a to je da napišem takozvanu „etnografiju odozdo” (ethnography from below). „Etnografija odozdo” koristi istraživanje lokaliteta, lokalnih zajednica i pokreta sa ciljem da „demistifikuje” neoliberalizam i neoliberalnu državu (Lyon-Callo i Brin Hyatt 2003: 177). Demistifikacija, u ovom kontekstu, podrazumeva predstavljanje ekonomskih mehanizama i diskurzivnih praksi kako bismo „osvetlili” karakteristike neoliberalnog umeća vladanja koje se predstavljaju kao „zdravorazumske” i deo su svakodnevnog života osoba pod neoliberalizmom ili za vreme neoliberalne transformacije. Smatram da upravo ovakav pristup pridaje izvesno aktivističko obeležje ovom radu, i postavlja ga u domen aktivističke antropologije.

Teorijsko-metodološki okvir

U procesu istraživanja koncepta solidarnosti i njene prakse, kao i solidarnih društvenih praksi, relevantno je preispitati njegovu univerzalnost (Vasiljević 2017). Posmatranje solidarnosti kao univerzalnog koncepta podrazumeva da je ova pojava vezana za „urođene” psihološke i kognitivne procese. Ovo je rezultat paradigmatškog podrazumevanja opštosti pojma solidarnosti. Pre svega, kada se solidarnost posmatra kao univerzalan fenomen, a ne partikularan, teško ga je adekvatno analizirati kada se vezuje sa specifične moralne ili etičke vrednosti (Vasiljević 2017:1180). Jelena Vasiljević, kroz svoj pregledni esej teorija solidarnosti, navodi da ona ne nastaje kroz prirodne ili samo kroz društvene procese, već je sagrađena (ili srušena) kroz političko delanje (Vasiljević 2017:1191).

U antropološkim radovima i unutar društvene teorije, pojam solidarnosti retko stupa u prvi plan, a još ređe biva etnografski obrađen (vidi Durkheim 1893), tako da u skorije vreme različiti istraživači pokušavaju da obrnu ovu tendenciju (Gill 2009; Rakopoulos 2016; Vasiljević 2017). Solidarnost se kao koncept pojavljuje i u 19-om veku unutar radničkog pokreta (Gill 2009), gde se postojanje solidarnosti često evocira, ali se sâmo značenje retko analizira. Tako se pokazalo, kroz etnografska istraživanja koja analiziraju solidarnost u okviru političkog diskursa i organizovanja, da su studije solidarnosti u antropologiji usko vezane za političku levicu (Cabot 2016; Gill 2009; Rakopoulos 2016; Rozakou 2016). Kao i u radničkim pokretima, solidarnost se etnografski evocira kao levičarska tradicija, usko vezana za marksističke struje mišljenja (Cabot 2016:160). Međutim, bitno je napomenuti da se „solidarnost” ne evocira isključivo u okviru političke levice. Iako se u levom političkom diskursu, naročito na primeru „Združene akcije”, solidarnost vezuje za univerzalnu inkluzivnost, pojam solidarnosti se javlja i u drugim, *ekskluzivnijim* oblicima. U programima političke desnice, naime, ne vezuje se solidarnost sa inkluzivnošću, već se, naprotiv, ova dva pojma stavljaju u jukstapoziciju (Lekforidi i Michel 2014: 25).

Solidarnost se može u teorijskom smislu razumeti i kao ujedinjujuća sila. Hit Kabot (Cabot 2016: 160) govori o solidarnosti kao veoma fleksibilnoj, u tome što može da reflektuje modele društvene podrške i može prikazati šire paradigme društvenih odnosa. Iz istog razloga se može razumeti u teorijskom smislu kao „premošćujući koncept” (bridge-concept), budući da ju je moguće razumeti i posmatrati kao nenaacionalnu, vannacionalnu i nadnacionalnu i da poseduje sposobnost da bude opšti ujedinitelj, kao i da odbije hijerarhijske strukture i birokratske okvire (Rakopoulos 2016). Ovo ne znači da u tome leži teorijska nužnost – kao što sam već naveo, teorijski, solidarnost treba istraživati i posmatrati kao partikularnu pojavu koja se na različite načine ispoljava, pre nego po principu univerzalnosti – samim tim što se pre svega nalazi u domenu političkog i nije nužno vezan za moralne ili etičke normativne kodifikacije (Vasiļević 2017).

U teoriji je solidarnost neretko povezana sa drugim društvenim konceptima, kao što je socijalnost (sociality) (Rozakou 2016). Solidarnost se može posmatrati i kao dinamični i interaktivni relacioni matriks unutar koga ljudi spoznaju svet oko sebe i interaguju sa njim (Long i Moore 2013, prema Rozakou 2016: 189). Akteri često izražavaju socijalnost u vezi sa drugim shemama društvene povezanosti (Rozakou 2016: 187), uključujući i solidarnost. Ova povezanost nam daje bolji uvid u to kako se solidarnost etnografski može istraživati, kako utiče na druge forme društvenog organizovanja i povezanosti i kako one utiču na nju, jer se ipak solidarnost neretko vezuje za ideale o tome kako društvo treba da izgleda (Rozakou 2016: 187). Istraživačice i istraživači često predstavljaju solidarnost kao integralni deo političkih ciljeva svojih sagovornica i sagovornika i čak umeju sebe jezički da obeležavaju ovim pojmom (Gill 2009; Rakopoulos 2016; Rozakou 2016; Rozakou 2017).

Specifičnosti terena koji su gore predstavljeni koje su antropološkinje i antropolozi istraživali (najpre Grčka za vreme krize mera štednje) takođe uključuju artikulaciju potrebe za solidarnošću kod ispitanika. Na primer, reč *allilegyos* (solidaran) je grčki neologizam i pridev koji se odomaćio u leksici solidarnih zajednica (Rozakou 2017: 187), a takođe je počeo da se koristi i kao imenica za sve koji učestvuju u solidarnim aktivnostima, naročito ljude koji učestvuju u humanitarnim akcijama (Rakopoulos 2016; Rozakou 2017) i drugim vrstama aktivizma u Grčkoj. Kod autora se načelno koristi da bi se oslikala povezanost između teorijskog koncepta solidarnosti i nehijerarhijskog ustrojstva između ljudi u solidarnim aktivističkim grupama (Rakopoulos 2016: 144). Tendencija da se imenuju ljudi koji učestvuju u solidarnim praksama nije retka i najpre dolazi od samih učesnika u tim praksama. Nije nužno etimološki vezana za reč *solidarnost*, ali postojanje opšteg imena za ljude koji solidarno pružaju otpor se često pojavljuje na terenu. U Bosni i Hercegovini, u Mostaru, profesori koji su se solidarisali za bolje plate i uslove rada su sebe nazvali *nezadovoljnim građanima* (Hromadžić 2015: 3) i pod tim imenom su se i ujedinili. U Srbiji, u borbi protiv deložacije (prinudnih iseljenja), razne grupe, bile one aktivističke ili ne, nazivaju se u okviru aktivističkih krugova i generalno „publicistički” *solidarnim građanima*.

U prethodno navedenim etnografijama postoji tendencija da se solidarnost načelno vezuje za krizu, kao što je slučaj sa krizom mera štednje u Grčkoj. Solidarnost se čak i navodi kao „druga strana krize” (Cabot 2016, prema Rakopoulos 2016: 144), pa je stoga i neodvojiva od nje. Ove krize stvaraju potrebu za nove forme društvene organizacije i okupljanja, kako bi se ljudi zaštitili od krize prouzrokovane, kako često navode i sagovornici ovih antropologa i antropološkinja, procesima neoliberalnog kapitalizma (Cabot 2016: 154).

Pored toga što je vezana za krizu, solidarnost u kontekstu neoliberalne transformacije je neodvojiv vid otpora privatizaciji i neoliberalizaciji različitih sektora. Hit Kabot (Cabot 2016) opisuje potrebu za solidarnim mrežama u kontekstu neoliberalizacije zdravstva. Dok se solidarnost ispoljava kroz potrebu za kolektivnom akcijom i „zajedništvom” (Cabot 2016: 153), neoliberalizam kroz stvaranje novih subjektiviteta „negira” mogućnost za emancipatorno političko delanje (Lazzarato 2014, prema Cabot 2016: 153-154), što je samo po sebi i cilj stvaranja solidarnosti. Proces subjektifikacije, odnosno proizvodnje idealnog modela subjekta, u

neoliberalizmu teži ka proizvodnji „autonomnog” i „odgovornog” subjekta (Matza 2012: 805-806), koji je nezavisan od državnih okvira socijalne pomoći i drugih modela institucionalizovane podrške. Upravo se zbog ovoga neoliberalne subjektivnosti nalaze u ozbiljnoj tenziji u odnosu na solidarnost, što i prepoznaju sagovornice i sagovornici Andree Milebah (Muehlebach 2012). Iako ljudi sa kojima je Milebah razgovarala navode svoj volonterski rad kao izraz „humanosti” koji teži da oslobodi čoveka od ograničenja tržišne aktivnosti (Muehlebach 2012: 172), ova vrsta „NVO solidarnosti” operiše upravo unutar neoliberalnih formacija i posledica represije (Cabot 2016: 154).

Jelena Vasiljević (2019: 18) razlikuje dve forme solidarnih praksi: *reaktivne i političke*. U neoliberalizmu dolazi do fokusiranja na *individu* koja je proaktivna ne samo u profesionalnoj sferi, odnosno u biznisu, već i u životu uopšteno. Ovaj model individualizacije i subjektifikacije je naizgled otvoren za solidarne prakse kao *reakcije* na potrebe zajednice, u odsustvu solidarnih institucionalnih okvira. Međutim, reaktivna solidarnost takođe normalizuje odsustvo ovih okvira, i za svoj cilj nema promenu sistema samoorganizovanja, dok politička solidarnost politizuje solidarne prakse i ističe nedostatke u sistemu socijalne podrške (Vasiljević 2019: 28). Oblik solidarnosti u okviru nevladinih organizacija koje Milebah opisuje mogli bismo nazvati reaktivnom solidarnošću.

Solidarnost, kao ujedinjujuća sila, takođe se određuje kao mesto definisanja „građanstva” (citizenship) (Hromadžić 2015). Ujedinjenje u odnosu na socioekonomske faktore, naspram drugih, „tradicionalnih” obrazaca za građenje građanstva (mahom etnonacionalističkih), formiraju bazu solidarnih praksi koje za svoj cilj imaju otpor (Hromadžić 2015: 2). Solidarnost baš u ovom smislu ima sposobnost da „lokalizuje oblike moći koje ’obični ljudi’ koriste da bi preuzeli kontrolu nad svojim trenutnim društvenim okolnostima” (Fiske 1993, prema Hromadžić 2015: 2). Azra Hromadžić (2015: 2-3) određuje solidarnost kao „građansku praksu” koja ima moć da se suprotstavi drugim većim, represivnim društvenim strukturama.

Građanstvo određujem kao relacioni pojam koji nije samo zakonski definisan status

pripadnosti nacionalnoj i/ili političkoj zajednici (Marshall 1983, prema Lazar i Nuijten 2013: 3). Za objašnjenje koncepta građanstva se često uzima Maršalova (T. H. Marshall) normativna definicija da je to „status koji je dodeljen osobi koja je punopravni član zajednice i to sa sobom nosi određena prava i obaveze” (Marshall 1983, prema Lazar 2008: 3). Ova definicija je skoro pa poistovećivala nacionalnost sa zajednicom. Ovakvo određenje građanstva je izjednačavalo građane (a ređe građanke) i to postaje osnova liberalne tolerancije, od filozofije Džona Loka u 17. veku, pa nadalje (Lazar 2008: 4). Međutim, kako antropolozi opisuju, biti deo zajednice zahteva značajno ulaganje truda i rada, stoga je mnogo bliže i preciznije opisati građanstvo kao „skup praksi koje čine sastav odnosa između pojedinca i države, kao i zajednice, pre nego pravno određenje ‘punopravnih članova društva’” (Lazar 2008: 5).

Konstrukciju građanstva kod ljudi možemo posmatrati dvojako: kao građanstvo kroz izražavanje političke agensnosti i kao jezik izražavanja građanstva (Lazar i Nuijten 2013: 3-4). Za mnoge političke teoretičare, prakse građanstva su mogućnosti pojedinaca, odnosno *građana*, da utiču na politiku (Lazar i Nuijten 2013: 3). S druge strane, *građanstvo* se takođe može koristiti, često na moralnim osnovama, da se traže „prava” od države, stoga u određenim kontekstima postoji jasna relacija između ovog koncepta i odnosa prema državi. Ovo se artikuliše upravo kroz zajednički *jezik građanstva*. Međutim, ovaj jezik je povezan sa „pravima” u specifičnim (liberalnim) kontekstima, ali se može i artikulirati kroz drugačije jezike i izraze, na primer kroz pozivanje na „obaveze” i „zajednicu”. Odnos sa državom u kontekstu konstrukcije građanstva se takođe određuje kroz državne projekte, kao što su školstvo i socijalna pomoć (Lazar i Nuijten 2013: 4).

U kontekstu privatizacije sudskih nadležnosti izvršitelja i usled pomenute povezanosti sa konceptom solidarnosti, relevantno za ovo istraživanje je utvrditi i *šta je neoliberalizam*, odnosno odrediti karakteristike delanja „neoliberalne države”, kako je Dejvid Harvi (2012) naziva. Neoliberalizam odlikuje novi talas „oslobađanja” tržišta, pre svega od državnih intervencija, kao i stvaranje tržišta tamo gde ranije nisu postojala.

Međutim, uloga države ovde je takođe ključna – ona, iako se po sebi „povlači” sa tržišta, postoji da bi obezbedila uslove i olakšala, često i silom, akumulaciju kapitala od strane domaćeg, kao i stranog kapitala, sve u ime oslobađanja pojedinca (Harvi 2012: 22). Proces neoliberalizacije je globalni proces, za koji se smatra da traje još od 70-ih godina prošlog veka, i na globalnom političko-ekonomskom nivou ga odlikuju programi deregulacije, privatizacije i povlačenja države iz mnogih područja socijalne potpore (Harvi 2012: 15). Neoliberalizam se mahom istorijski uspostavljao izvesnom „strahovladom” – retorikom koja ide u smeru da alternativa ne postoji i da su ta nova neoliberalna rešenja „zdravorazumska”. Time se konstruisala „saglasnost” populacije. Naravno, ovo je zavisilo od područja. Na primer, u Čileu je uspostavljen vojnom silom, a u Mozambiku i na Filipinima finansijskom prisilom Međunarodnog monetarnog fonda. Uprkos ovim primerima, neoliberalizam se vremenom probio u „zdravorazumsko” razmišljanje, predstavljen kao neophodan, pa čak i „prirodan” način uređivanja društvenog poretka (Harvi 2012: 61).

O privatizaciji sudskih nadležnosti govorimo u kontekstu širih tendencija u okviru neoliberalizma. Naime, „povlačenje” države iz domena smatranih „javnim dobrom” i prepuštanje istih tržištu, kao rezultat ima pojavu koju je Dejvid Harvi (Harvey 2003) nazvao akumulacijom putem razvlašćivanja (accumulation by dispossession). Suština Harvijevе teze jeste da, kako bi izbegao problem prekomerne akumulacije, kapitalizam i njegovi akteri, uz pomoć državnih organa, koristi višak kapitala kako bi došao u posed „vankapitalističkog” vlasništva (dijalektika unutar-izvan se koristi kako bi se naglasila potreba kapitala za ekspanzijom) (Harvey 2003: 140). Prekomerna akumulacija (overaccumulation) je „stanje u kojoj se višak kapitala (pa čak i višak radne snage) ne kreće, bez mogućnosti za profit na vidiku” (Harvey 2003: 149). Naime, u Srbiji se ovaj proces jasno oslikava u radu javnih izvršitelja, privatnih preduzetnika sa javnim nadležnostima, budući da njihove kancelarije stižu najveće prilike prilikom uspešnih deložacija.

Istraživanje sam sproveo koristeći se metodom posmatranja sa učestvovanjem, i polustrukturiranih intervju sa sedmoro aktivistkinja

i aktivista Združene akcije „Krov nad glavom” iz Beograda i Novog Sada. Pod posmatranjem sa učestvovanjem takođe podrazumevam činjenicu da sam u toku sprovođenja istraživanja i postao aktivista organizacije, pa sam razvio i lične i saborničke odnose sa ljudima koji su učestvovali, što je znatno olakšalo moj pristup terenu, a dovelo je i do toga da sam dobio želju da budem mnogo aktivniji u radu organizacije, kao i da uključim metod autoetnografije i pristup angažovane antropologije u svoj rad. Pored samih aktivista i aktivistkinja, razgovarao sam više puta i sa ljudima čije smo pravo na stanovanje branili, pristup koji mi je olakšala moja uloga u organizaciji.

Moje redovno sudelovanje u radu „Krova” određuje moju poziciju u kontekstu ovog istraživanja. Moja motivacija ne proizilazi samo iz istraživačkih pobuda, već i iz mojih ličnih političkih i ideoloških stavova.

Vremenom su stavovi organizacije mahom postali i moji stavovi (ili sam ih barem osvestio sebi kao zajedničke), tako da je moja aktivistička perspektiva neodvojiva od procesa prikupljanja i predstavljanja građe. Zbog ovoga ujedno govorim da ovaj rad ima jasno definisani aktivistički aspekt, odnosno da je u pitanju *aktivistička antropologija*.

Stoga, možemo reći da je moja etnografija ujedno i *refleksivna etnografija*, u tome da se stavovi organizacije (odnosno njenih članova) i zaključci o značaju solidarnosti u emancipatornom političkom delanju i uticaju „Krova” na izgradnju istog često poklapaju i sa mojima, pa su i moja razmišljanja na istu temu inkorporirana u etnografiju. Takođe u okviru ovoga zauzimam stav da istraživač ili istraživačica mora jasno da obrazloži način na koji prikuplja građu i da se jasno pozicionira u odnosu na nju, ali da kroz upravo ovu „refleksivnost” ne upadne u zamku u kojoj govori više o sebi nego o relaciji „autor-subjekt” (Stubbs 2012: 12).

Opis građe

Terenski rad sam obavio između aprila i oktobra 2019. godine, od kada sam počeo redovno da dolazim na akcije koje je „Združena akcija” organizovala, a pored toga sam prisustvovao i

sastancima i drugim događajima vezanim za rad organizacije. U ovom radu koristim pravo ime organizacije, pre svega zato što je najaktivnija, najrasprostranjenija i najpoznatija organizacija ovog tipa u Srbiji, stoga bi pokušaj skrivanja njenog naziva bio bespredmetan. Međutim, radi poverljivosti i zaštite identiteta, imena mojih sagovornika i sagovornica su promenjena. Terenski rad je pretežno izvršen na teritoriji Beograda, ali uključena je građa sa dešavanja i iz drugih gradova, kao što je Novi Sad, gde takođe postoji ispostava organizacije. Uključena je u rad i video građa sa deložacije iz jednog mesta na zapadu Srbije, kao i tekstualna građa sa javnih objava organizacije o odbrani stanara iz jednog manjeg mesta u Vojvodini.

Moje sagovornice i sagovornici smatraju Zakon o izvršenju i obezbeđenju, koji je na snagu stupio 2011. godine i uspostavio instituciju javnih izvršitelja, duboko nepravednim i to navode kao glavni razlog za njihovo aktiviranje u okviru „Krova”.

Aktivisti i aktivistkinje „Združene akcije” se mahom pozicioniraju na političkoj levljici, što se i ogleđa kako kroz ikonografiju i slogane, tako i kroz ciljeve i prakse same organizacije. Dobar primer za obe stvari je ujedno i tema ovog rada: solidarnost. Kao što sam već i naveo u teorijsko-metodološkom okviru, pojam solidarnosti se istorijski često i vezivao za političku levljicu (Cabot 2016:160). „Solidarnost” se često pojavljuje u objavama, live-ovima na Facebook-u i drugim aspektima medijskih kampanja organizacije i kao pojam se može smatrati veoma značajnim. Solidarnost i njen „dublji” značaj za borbu protiv deložacija ću analizirati dalje u radu.

Ljudi iz „Krova”, samim tim što se orijentišu u okviru političke levljice, smatraju svoju delatnost i aktivizam antikapitalističkim, odnosno borbom protiv, kako naglašava moj saborac Lazar, „kapitalističke logike”. Otpor kapitalističkoj logici podrazumeva da aktivisti „Krova” žele da se izbore za svaćije pravo na dom, bez obzira na pitanja kao što su „finansijska odgovornost, imovinski status, etnički, verski, polni ili rodni identitet”. Lazar smatra da je kapitalistička logika „previše raširena u društvu” i govori mi da se „Krov” pre svega bori da pravo na dom ne bude „privilegija za odgovorne”, što po njemu

„prosto znaći bogate i dobrosnađene”. Lazar takođe naziva ovu pojavu „tržišnom logikom”. Cilj otpora je zamena kapitalističke/tržišne logike sa „osnovnim vrlinama”, odnosno solidarnošću.

U fokusu legalističkog aspekta aktivnosti „Združene akcije” nalazi se pomenuti Zakon o izvršenju i obezbeđenju, a pre svega počevši sa promenama u ovom zakonu 2011. godine. Te godine su i uvedeni javni (odnosno „privatni”, kako se u krugu aktivista i medijski često nazivaju) izvršitelji, koji danas mahom izvršavaju dužnosti koje su ranije bile isključivo u nadležnosti sudskih izvršitelja, odnosno državnog aparata. Sudski izvršitelji su se smatrali „neefikasnim”, pre svega zbog kolićine slučajeva u kojima nije odrađen izvršni postupak, stoga je ta, ranije sudska, nadležnost prešla u ruke privatnog sektora. Neki aktivisti i aktivistkinje smatraju da je ovo u kontinuitetu sa „pljačkaškom privatizacijom” politike Demokratske opozicije Srbije i Demokratske stranke nakon 5. oktobra 2000. godine, kada je došlo do smene vlasti Slobodana Miloševića, ali da je Srpska napredna stranka ipak „nastavila tradiciju” nakon dolaska na vlast 2012. godine, s obzirom da je Zakon izmenjen 2011. godine, kada je na vlasti bila Demokratska stranka.

„Združena akcija”, iako je aktivna politička organizacija, nije registrovana politička stranka. Dok su određeni opozicioni političari implicitno podržali rad „Krova nad glavom”, otvorene saradnje nije bilo. Međutim, bitno je istaći da postoje aktivisti i aktivistkinje „Krova” koje učestvuju ili su učestvovalе u protestima „1 od 5 miliona” (stilizovano: #1od5miliona). Ovi protesti su počeli krajem 2018. godine nakon prebijanja opozicionog političara Borka Stefanovića. Prvobitno su se protesti zvali (zbog svog povoda) „Stop krvavim košuljama” i pozivali su na smenu vlasti predsednika Aleksandra Vučića i Srpske napredne stranke. „Krov” je učestvovao na takozvanom „Levom bloku” tih protesta, odnosno grupaciji razlićitih levljčarskih organizacija u Srbiji koji su imali posebne transparente i zahteve u ranim danima protesta #1od5miliona u prvoj polovini 2019. godine.

S tim u vezi, i dalje ne možemo govoriti o „Krova nad glavom”, kako potvrđuju i ostali aktivisti i aktivistkinje, kao opozicionom pokretu.

Međutim, svakako da je u izvesnoj meri anti-režimski, što se može videti i po sloganu „Levog bloka”, što je ujedno i neformalan stav organizacije: „Dole [predsednik] Vučić, dole kapitalizam!”

Značajno je napomenuti da se „Krov nad glavom” ne organizuje po hijerarhijskom ustrojstvu (odnosno ne postoje formalne hijerarhijske strukture u okviru organizacije). Kako i naziv organizacije sugeriše, „Krov” je grupa/„udruženje” aktivista aktivistkinja, koji potiču iz različitih formiranih organizacija ili su nezavisni.

Nepostojanje hijerarhijskog ustrojstva u organizaciji, po rečima mojih sagovornika i sagovornica, ne umanjuje njegovu „organizovanost”, odnosno postojanje određene infrastrukture koja potpomaže radu. Jedan od mojih saboraca, Sava, govori o tome kako su mnogi aktivisti i aktivistkinje „Krova” u Novom Sadu, nezadovoljni nedostatkom organizacije i radne strukture u različitim studentskim pokretima, prešli u „Krov nad glavom”. To njihovo iskustvo, navodi Sava, sa „neorganizovanim” studentskim pokretima je informisalo njihov rad u „Združenoj akciji” i pomoglo im da uvide značaj infrastrukture koju ona održava.

Moji sagovornici i sagovornice opisuju rad „Krova” kao izuzetno važan. Moj sagovornik Lazar naročito naglašava značaj „Krova” za čitavu političku levicu, postavivši ga u dihotomiju sa takozvanom „salonskom levicom” (pežorativ upućen levičarima koji „ne rade ništa” u domenu aktivizma i fokusiraju se na teoriju, umesto na „praksu”). Za vreme intervjua pričao mi je o tome kako je praksa za levicu jako bitna i da je njega to naročito privuklo „Krovu”. Kada je bio otišao na svoje prve sastanke, još pre godinu dana, pričalo se o konkretnim taktikama za odbranu deložacija, a manje o organizacionim stvarima, dok u međuvremenu salonska levica „sedi po parkićima i deli sladolede”. Bez prakse, odnosno konkretnih akcija i političkog delanja ne postoji nikakav uticaj na život ljudi i Lazar govori da je to glavna razlika između „Krova” i salonske levece, „jer je u salonu najlakše menjati ideologije”.

Lazar mi je takođe pričao o odjeku „Krova” među ljudima i rekao je da ga sasvim sigurno „devedeset posto ljudi podržava”. Sava, još jedan saborac sa kojim sam nasamo razgovarao, sa od-

jekom i uticajem „Združene akcije” povezao je i postojanje prakse snimanja live-a, tj. prenošenja akcija uživo na internetu. Oni određuju „Krov”, pored toga što su aktivistička grupa, i kao prisustvo javnosti. Ova praksa, iako nije ključna za širenje organizacije, vrši pritisak na „drugu stranu” i olakšava odbrane. Prema rečima aktiviste Vedrana: „Ova kamera [je] važnija od deset ljudi.”

Na tim live-ovima je takođe lako uočiti mnoge poruke „Krova”. Na jednom iseljenju kome sam ja prisustvovao je jedan saborac davao savete o tome kako se samostalno odbraniti od prinudnih iseljenja (u ovom radu svaka deložacija na koju referišem je prinudna). Naglasio je bio javnosti da „ne mora uvek Združena akcija da dođe [na deložaciju], derite se, pritisak na bravare”.

Lazar je u jednom trenutku za vreme intervjua napomenuo da se dešava da ljudi koji su pod pretnjom izvršnog postupka ne žele da se jave „Združenoj akciji” ili da sarađuju sa organizacijom. Navodi da je ovo često zbog „sramote da zovu pomoć, manje su svesni da imaju pravo i na to, i da oni imaju pravo na dom,” bilo da su ugroženi zbog dugova ili su treće lice. Za rad „Združene akcije” nije bitna „krivica” dužnika, već je politika organizacije da se brani svako kome je ugroženo pravo na jedini dom, koji nemaju gde da odu u slučaju da budu iseljeni.

Ljudi koje „Združena akcija” brani su ugroženi iz mnoštva razloga. Mogu biti „treće lice” u izvršnom postupku, mogu biti ugroženi zbog komunalnih i drugih dugova. Kada moji sagovornici i sagovornice govore o „trećim licima” u izvršnom postupku, misle na slučajeve gde izvršni poverilac namiruje dug investitora nekretninama u kojima već žive ljudi, koji su uredno svoj dom već platili. Kada sam ga pitao koji su slučajevi najčešći, Lazar mi je rekao da su njemu, kako kaže, „subjektivno najčešći” slučajevi trećih lica, budući da su mu najupečatljiviji i „najočiglednije prevare”.

Naravno, činjenica je da se dešavaju mnoga iseljenja na koja „Krov” ne dolazi. Ovo može biti iz različitih razloga. Aktivisti i aktivistkinje „Krova” su koncentrisani uglavnom u određenim mestima u Srbiji, što znači da postoje lokacije koja nemaju nikakvo prisustvo Združene akcije, pa je aktivistima i aktivistkinjama teško i komplikovano da dođu na te deložacije. Ovo je

jedan od razloga zbog koga se u ovolikoj meri naglašava pomoć (solidarnost) komšija, prijatelja i drugih „solidarnih građana”. „Solidarnim građanima” se nazivaju ujedno i aktivisti i aktivistkinje „Krova”, kao i osobe koje nisu članovi, a učestvuju u solidarnim praksama, u okviru borbe protiv deložacija. U jednom gradu na zapadu Srbije se desio odličan primer ovoga. „Solidarni građani” su uspeli da odbrane stanare iako aktivistkinje i aktivisti „Krova” nisu lično prisustvovali iseljenju. Pomoć se ogledala u učestalom kontaktu sa aktivistkinjama iz Beograda, koje su davale savete vezane za ponašanje prema policiji, snimanju lajva i slično. Ovo su članovi i članice nazvali sjajnim primerom solidarnosti, pa je i istaknuto da treba težiti ka tome da ovakve prakse budu češće i da je to jedan od ciljeva organizacije.

Sličan primer ovakve „istaknute solidarnosti” se desio i u okviru slučaja odbrane za koji sam ja lično bio primarno zadužen. Tu sam ja predstavljao vezu između stanarke i ostatka organizacije. Na prvom pokušaju popisa imovine, koji smo odlučili da blokiramo, ja sam se pojavio kao jedini aktivista „Krova nad glavom”, dok su svi ostali prisutni bili komšije i prijatelji stanarke. Naravno, zbog mog ograničenog iskustva, nisam znao tačno šta da radim u svakom momentu, stoga sam za vreme akcije bio u stalnoj komunikaciji sa ostatkom organizacije tokom trajanja akcije. Međutim, situaciju je znatno olakšala brojnost ljudi koji se pojavili.

Ova akcija je za mene naročito značajna, kao što i svaka aktivistkinja i aktivista „Krova” ima svoju posebno značajnu akciju. Ovo je ujedno bio i moj prvi susret sa ovako brojnim odzivom komšija i prijatelja, ali i sa emotivno zahtevnijim aspektima odbrane. Na odbranama su, naime, česte pretnje samoubistvom. Pretnje ne moraju biti samo taktika odbrane, već su veoma često i iskreni iskazi toga šta bi se desilo da ljudi koje branimo budu izbačeni iz jedinog doma kojeg imaju. U slučaju kojeg konkretno opisujem, do odlaganja izvršenja je došlo tek kad je stanarka hospitalizovana. Uprkos ovome, u svakom narednom pokušaju popisa imovine (ključnom delu izvršnog procesa, jer uključuje procenu cene doma i pripremanje za prodaju), pojavljivao se sve veći broj „solidarnih građana”, kako iz „Krova”, tako još više komšija i prijatelja. U

jednom momentu su akcije vezane za ovaj slučaj nazvane „trijumfom solidarnosti”.

Koliko god solidarnost bila bitna u odbranama, ne znači da je brojnost prisutnih ljudi jedini faktor koji utiče na uspešnost odbrane. Takođe sam prisustvovao pokušaju iseljenja gde je odziv bio veoma mali (nas trojica), pa smo ipak uspeli da odbranimo stanarku. Izvršni poverilac je bila verska zajednica, tako da je slučaj svakako bio i ranije, a i u momentu deložacije, medijski plasiran. Međutim, kako to često i bude, malo ljudi je moglo da dođe zbog posla, fakulteta ili drugih obaveza. Pored kuće žene koju smo branili nalazilo se gradilište sa radnicima, sa kojima smo takođe razgovarali. Oni su rekli da prate slučaj, ali da ne mogu da pomognu pošto „ne smeju da napuste radno mesto ili će dobiti otkaz”. Takođe je u jednom momentu na prethodno opisanom pokušaju popisa izašao komšija iz zgrade. Stanarka ga je pozvala da nam se pridruži, ali je rekao da ga „pusti”, tek se vratio sa posla.

U odsustvu brojnosti, aktivistkinje i aktivisti moraju pribeći netipičnijim, odnosno „kreativnijim”, načinima odbrane. Prostor i lokacija postaju bitni faktori koji pomažu u sprečavanju iseljenja. Tako je na primeru stanarke u čijem slučaju je izvršni poverilac verska zajednica, pomogla ulazna kapija. Jedan aktivista je ispred te kapije postavio kola, tako da niko spolja nije mogao da prođe. Na drugoj kapiji, koja je bila polovično pokrivena žbunjem, takođe su se nalazila kola porodice iz susedne zgrade, tako da je i tu bio otežan prolaz. Snalažljivost je omogućila da četiri osobe (stanarka i trojica aktivista) spreče iseljenje na kome se pojavilo preko 20 policijskih službenika da asistira u izvršenju.

Policija je uvek prisutna da asistira javnom izvršitelju. Na njihovo ponašanje, kako i Sava naglašava, utiče live i uglavnom ne postupaju nasilno. Ipak, dešava se da traže lične karte od ljudi koji sprečavaju deložaciju, tako da u ovim akcijama uvek postoji opasnost od krivičnih prijava. Međutim, koliko sam ja uvideo, ovo ne sprečava aktiviste i aktivistkinje i druge ljude koji se solidarišu da učestvuju u akcijama, iako mogu predstavljati pretnju za njihovu ekonomsku situaciju, kao i slobodu.

Vedran, dugogodišnji aktivista „Krova”, navodi da je „nekad zakon na strani poverilaca, a

nekad stanara”. „Krov”, uzimajući u obzir sve aspekte slučaja, udruženo odlučuje o konkretnoj strategiji i politici kojom će se poneti u određenim slučajevima. Iz razloga koji Vedran navodi, nije uvek moguće pravno se izboriti za nečije pravo na dom (odnosno naći načine na koje se izvršenje može smatrati „nelegalnim”), ali se izvršenje ometa i sprečava terenskim radom, koji najčešće podrazumeva fizičko blokiranje.

Naime, aktivisti i aktivistkinje uveliko uviđaju nedostatke u postojećem sistemu socijalne podrške i vide rad „Združene akcije” kao ključan u borbi za uspostavljanje novog, pravednijeg poretka. Aspekt tog je, za aktivistu Davida na primer, „politizacija doma” i povezivanje ličnog i političkog domena. Vedran govori da takvom politizacijom „idemo korak napred” ka stvaranju trajne institucije koja se bori za stambenu pravdu, za razliku od „sličnih institucija iz devedesetih koje nisu nadživjele svog osnivača.” Ovde se jasno uviđa želja za stvaranjem novog društvenog poretka koji ne počiva na neoliberalnim osnovama.

Analiza građe

„Združena akcija” je nastala kao reakcija na privatizaciju izvršiteljskih dužnosti, i samim time na preuzimanje sudskih/državnih nadležnosti od strane privatnih preduzetnika. Neoliberalizmu je jedna od glavnih odlika „povlačenje” države iz određenih sfera, kao što je socijalna zaštita, i oslobađanje prostora privatnom biznisu. Međutim, ovo „povlačenje” države ne podrazumeva njeno odsustvo, zbog čega Dejvid Harvi i govori o „neoliberalnoj državi” i objašnjava da slobode koje ona otelotvoruje postoje radi interesa privatne svojine, privatnih preduzetnika, multinacionalnih kompanija i finansijskog kapitala (Harvi 2012: 22). Tako javni izvršitelj traži asistenciju državnog organa, policije, pri izvršavanju svoje „dužnosti” u kojoj profitira, dok je stanar ili stanarka dužna da nadoknadi troškove sopstvenog iseljenja.

U pojavi javnih/privatnih izvršitelja može se u izvesnoj meri i ogledati proces dublje neoliberalizacije srpskog zakonodavstva. Dela koja javnost mahom smatra „surovim”, pa su stoga i šire medijski plasirana, ispostavljaju se kao dobar

publicitet za kancelarije izvršitelja. Najpoznatiji „najuspešniji” izvršitelji na tržištu su ujedno i najbeskrupulozniji prema ljudima koje iseljavaju. Prakse kao što su nenajavljeni dolasci, na primer rano ujutru, u potpunosti su u skladu sa zakonom.

Uviđamo da je figura javnog izvršitelja stoga na strani – kako ih moj sagovornik Lazar naziva – „bogatih i dobrosnađenih”. Neoliberalizam, pored toga što predstavlja izvesnu „simbiozu” privatnog vlasništva i države, takođe promovise određen „idealni tip” građanina ili građanke. Stvaranje neoliberalnog subjekta je proces koji se vrši na više frontova, pa i u kontekstu zakonodavstva. Pretnja siromaštva, prekarijata i beskućništva je sveprisutna za „neodgovorne” – ljude koji su ušli u dugove koje nisu mogli da oplate, žrtve očiglednih prevara, žrtve zelenaša. Neoliberalna država ovim procesima utiče na stvaranje subjekta koji neće doći pod pretnju izvršenja. Taj neoliberalni subjekt će biti „autonoman”, ne samo od pretnji države, već i od pomoći i podrške koju bi ona mogla da pruži (Matza 2012: 806).

Neoliberalna subjektifikacija i stvaranje „odgovornog građanina” ovde je u skladu sa diskurzivnim određenjem građanstva – pripadanje zajednici nosi određena prava i *obaveze* (Marshall 1983, prema Lazar i Nuijten 2013: 3). Međutim, povezanost postojeće „agende građanstva” (citizenship agenda) (Vasiljević 2019: 3) i neoliberalizma čini da te obaveze funkcionišu po tržišnim principima. Kada država operiše u skladu sa tržištem, onda obaveze građanina i građanke postaju obaveze prema tržištu. Ove obaveze uključuju ustupanje nekretnina privatnim licima za prodaju prilikom izvršnog postupka, plaćanje dugova koji su rezultat prevara, a pre svega prihvatanje sopstvene krivice i nemoći pred udruženom snagom državnih organa i privatnih preduzeća.

Dok solidarne prakse nisu strane neoliberalnom modelu građanstva, njihova pojava u neoliberalizmu se često pokazuje kao ambivalentna (Vasiljević 2019: 27). U odsustvu modela socijalne podrške, mnogi ljudi moraju da pribegavaju upravo ovoj „ambivalentnoj”, odnosno reaktivnoj solidarnosti da bi, uslovno rečeno, „popunili rupe” u neoliberalnom sistemu.

Upravo ono što sagovornik i saborac Lazar naziva „kapitalističkom/tržišnom” logikom je

uzrok nastajanja Združene akcije „Krov nad glavom” i dalje mobilizacije aktivista i aktivistkinja i „solidarnih građana” unutar i oko nje. Tačnije, otpor ovoj logici je ono što aktivisti i aktivistkinje smatraju da povezuje ljude sa „Združenom akcijom”. „Solidarnost za mene znači da sam svestan da ista ili slična stvar koja se dešava ovim ljudima u svakom trenutku može da se desiti meni”, rekao mi je Vedran, dok je Lazar ponovo dodao da nije samo do toga da se ista ili slična stvar dešava, već da je izvor naših problema isti, „a to je kapitalizam”. Već pomenuto levo političko određenje Združene akcije određuje oblik i cilj otpora ove organizacije neoliberalizmu, tržišnoj logici i akterima koji ih perpetuiraju, kao što su privatni izvršitelji.

Aktivisti i aktivistkinje „Združene akcije” se najpre protive neoliberalnom određenju subjekta. Kao što sam više puta pominjao, neoliberalni subjekt je „autonoman” i „proaktivan”, ali takođe i idealno „odgovoran”. Borba za pravo na dom, pre svega instrumentalizovana odbranama ugroženih osoba od deložacija, direktan je otpor kako neoliberalnoj državi, tako i načinu na koji se u neoliberalizmu konstruiše subjekt. Moralno određenje „finansijske odgovornosti” nije aspekt politike „Krova”, već se fokusira na zamenu neoliberalnog određenja „odgovornosti” politizacijom jedinog prostora za život.

Pored politizacije doma, bitan aspekt taktike i delatnosti „Združene akcije” jeste *politizacija solidarnosti*. Solidarnost sam već spomenuo u neoliberalnom kontekstu – opisao sam reaktivnu solidarnost, koja takođe, nenamerno, utiče na normalizaciju odsustva okvira socijalne pomoći i podrške. Tu se, dakle, postavlja ključno pitanje – po čemu se solidarne prakse organizacija kao što je „Krov nad glavom” razlikuju od solidarnih praksi koje nastaju kao reakcije? U objavama „Združene akcije” na društvenim mrežama, kao i u medijskim izjavama, veoma često se pojavljuje reč „solidarnost”. „Solidarnost” se javlja kao veoma važan, ako ne i najvažniji, element uspeha akcija koje je „Krov” organizovao. Snažan odjek „Združene akcije” u javnosti utiče na to da bude na putu ka obliku institucionalne podrške ugroženim slojevima, što se ogleda u medijskim i pravnim delatnostima organizacije. Međutim, veza aktivnosti „Krova” i specifične solidarnosti koja se u okviru njega praktikuje, sadrži se

upravo u terenskom radu, u neposrednim solidarnim praksama.

Naime, postoji preklapanje između reaktivne i političke solidarnosti. Međutim, ono što definiše solidarnost „Krova” kao jasno političku solidarnost jeste odnos prema neoliberalizmu i neoliberalnoj državi, odnosno prema „agendi neoliberalnog građanstva”, kako navodi Jelena Vasiljević (2019: 28). Štaviše, uticaj „Krova” u velikoj meri menja čiste reakcije na situacionu nepravdu u „borbu”, odnosno otpor širim političkim strukturama. Brojnost samih aktivista i aktivistkinja stoga ne mora nužno biti od ključne važnosti, što se i uveliko pokazalo na terenu.

Čak i uspešne odbrane na kojima aktivisti i aktivistkinje „Krova” nisu prisutni, kao što je bio slučaj u zapadnoj Srbiji, mogu da oslikaju narativ političke solidarnosti organizacije. Kroz kontakt sa organizacijom ili kroz ugled na nju, te reakcije mogu da pređu u ciljani oblik otpora, a cilj je, u širem smislu, „zamena kapitalističke/tržišne logike osnovnim vrednostima solidarnosti”.

Cilj solidarnosti koju „Krov” praktikuje ovde se predstavlja i putem narativa. Međutim, narativ o političkoj solidarnosti je usko vezan i sa solidarnim praksama, time što proširuje odjek akcija i tako ojačava otpor neoliberalizmu. Narativi „Krova” o solidarnosti se nalaze u jukstapoziciji sa narativima o „odgovornosti građana” i „efikasnosti” neoliberalne države. Za aktiviste/kinje „Krova” nije bitan „razlog” za nečiju ugroženost, već se u središtu interesovanja nalazi zaštita jedinog doma i odbrana ljudi od efektivnog beskućništva. Iz ovog razloga se toliko naglašava i „pravo na dom”, odnosno jedan od ciljeva organizacije je da promeni trenutni poredak, i da se „ugasi” konkretna praksa neoliberalne države da izbacuje ljude na ulicu.

U Vedranovoj izjavi da želi da „Krov” postane institucija koja štiti stambenu pravdu takođe se vidi zasićenost činjenicom da ne postoji adekvatna institucionalna podrška za građane i građanke neoliberalne države, naročito iz niže klase. Njegova nada je da će „Krov” upravo opstati radi ukorenjivanja političke solidarnosti, prvobitno kao oblika podrške, pa potom kao zamene trenutnim neoliberalnim modelima vrednovanja, subjektifikacije i upravljanja.

Zaključak

Dohvat neoliberalne transformacije na srpsko zakonodavstvo je jasno uticalo na pritisak pri stvaranju neoliberalnog subjekta, ali je takođe i ojačao odjek solidarnih praksi i narativa, koji se u okviru Združene akcije „Krov nad glavom” javljaju kao glavni oblik otpora ne samo neoliberalnoj ekonomiji, već i načinima na koje neoliberalizam utiče na individuu i njegov odnos prema društvu i sopstvenoj zajednici.

Kroz neposredan uvid u rad organizacije Združena akcija „Krov nad glavom” i kroz analizu praksi i narativa solidarnosti može se zaključiti koji je primarni okvir sukoba pri odbranama prinudnih iseljenja. Neoliberalizacija zakonodavstva ima za cilj depolitizaciju i „legalizaciju” privatne sfere, odnosno doma, a samim tim i stvaranje neoliberalnog „odgovornog” subjekta koji uglavnom ili otplaćuje dugove ili nikada u njih ne ulazi. Ovo služi da zamaskira kretanja i malverzacije tržišta, kao i akumulaciju kapitala nauštrb socijalne potpore ugroženim licima. „Združena akcija”, kroz svoj otpor privatizaciji sudskih nadležnosti, demistifikuje neoliberalne procese subjektifikacije i rekontekstualizuje koncept građanstva i približava ga solidarnosti, koja nije samo reaktivna, već za cilj ima (političku) transformaciju društvenih odnosa.

Treba dalje pratiti rad Združene akcije, naročito u skorijem budućem periodu, s obzirom da je donesen novi amandman na Zakon o izvršenju i obezbeđenju u kojem se, između ostalog, kriminalizuje sprečavanje deložacija i nalaže se izdavanje krivičnih prijavi svima prisutnima koji bi u tome učestvovali. Ova zabrana se u okviru „Krova” često i naziva „kriminalizacijom solidarnosti”, stoga bi bilo korisno pratiti kako će ovaj zakon uticati na solidarne prakse, a i ljude koji su ugroženi od strane izvršnih postupaka. Solidarne prakse i narativi su se pokazale kao jedan od najuticajnijih, ako ne i najuticajniji, vidova otpora neoliberalnoj transformaciji u Srbiji, a i šire, ali njihova budućnost još uvek nije izvesna.

Zahvalnost. Želim da zahvalim svima koji su mi pružili podršku, kako emotivnu, tako i praktičnu, prilikom izrade ovog rada. Zahvaljujem se

čitavom saradničkom timu seminara antropologije, a posebno rukovoditeljki seminara i svojoj mentorki Aniki Jugović Spajić, bez čije istrajnosti i znanja ne bih uspeo dovesti ovaj rad od okvirne ideje do uokvirene misli. Najzad želim odati zahvalnost i počast svojim sagovornicama i sagovornicima, svojim saborkinjama i sabornicima iz Združene akcije „Krov nad glavom” za njihov rad, solidarnost i razumevanje.

Literatura

Cabot H. 2016. Contagious' solidarity: reconfiguring care and citizenship in Greece's social clinics. *Social Anthropology*, **24** (2): 152-166.

Durkheim E. 1893. *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris: Alcan

Gill L. 2009. The limits of solidarity: Labor and transnational organizing against Coca-Cola. *American Ethnologist*, **36** (4): 667.

Harvey D. 2003. *The New Imperialism*. New York: Oxford University Press

Harvi D. 2012. *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing

Hromadžić A. 2015. Dissatisfied Citizens: Ethnonational Governance, Teachers' Strike and Professional Solidarity in Mostar, Bosnia-Herzegovina. *European Politics and Society*, **16** (3): 429.

Lazar S. 2008. *El Alto, rebel city*. Durham, NC: Duke University Press

Lazar S., Nuijten M. 2013. Citizenship, the self, and political agency. *Critique of Anthropology*, **33** (1): 3.

Lefkofridi Z., Michel E. 2014. Exclusive solidarity?: radical right parties and the welfare state. European University Institute, Robert Schuman Center for Advanced Studies, Working paper no. 2014/120.

Lyon-Callo V., Brin Hyatt S. 2003. The Neoliberal State And The Depoliticization Of Poverty: Activist Anthropology And "Ethnography From Below". *Urban Anthropology*, **32** (2): 175.

Matza T. 2012. Good individualism? Psychology, ethics, and neoliberalism in postsocialist Russia. *American Ethnologist*, **39** (4): 804.

Muehlebach A. 2012. *The moral neoliberal*. Chicago: The University of Chicago Press

Rakopoulos T. 2016. Solidarity: the egalitarian tensions of a bridge-concept. *Social Anthropology*, **24** (2): 142.

Rozakou K. 2016. Socialities of solidarity: revisiting the gift taboo in times of crises. *Social Anthropology*, **24** (2): 185.

Rozakou K. 2017. Solidarity #Humanitarianism: The blurred boundaries of humanitarianism in Greece. *Etnofoor*, **29** (2): 99.

Službeni glasnik Republike Srbije. 106/2015. Zakon o izvršenju i obezbeđenju. Beograd: JP Službeni glasnik.

Stubbs P. 2012. Networks, organizations, movements: Narratives and shapes of three waves of activism in Croatia. *Polemos*, **15** (2): 11.

Vasiljević J. 2017. Reflecting on the principles and problems of solidarity. *Filozofija i društvo*, **28** (4): 1175.

Vasiljević J. 2020. Solidarity reasoning and citizenship agendas: from socialist Yugoslavia to neoliberal Serbia. *East European Politics and Societies and Cultures*, **20** (10): 1.

Mateja Lazarević

Narratives and Practices of Solidarity in the Context of the Fight against Involuntary Evictions

The aim of this paper is to show the ways in which solidarity is interwoven into the work of activists in the fight against involuntary evictions, mostly concentrated around the activist group “The Roof” (Krov). I will analyse the way in which the concept of solidarity, through narratives and practices of solidarity, opposes neoliberalism and the neoliberal state, as well as the tendency towards constructing the neoliberal subject. By becoming an activist of this organization, another aim is to expose certain characteristics of the neoliberal state and, through ethnographic research, to directly familiarize the reader the ways in which my comrades oppose it, in line with the approach of activist anthropology.

